

ATLAS UND LEXIKON ZUM ERSTEN WELTKRIEG. BAND I-II.

(Philatek Verlag, Königsbronn, 2005. 114 és 120 o.)

Manapság egyre fontosabb és nagyobb jelentőségű a világban zajló hadiesemények, hadjáratok térbeli elhelyezése, pontos földrajzi körülhatárolása. Elég, ha csak az európai fül számára meglehetősen idegenül csengő afganisztáni, iraki, közel-keleti, kaukázusi földrajzi nevekre gondolunk, amelyek szinte nap mint nap felbukkannak a médiák tudósításában. A XX. század kiemelkedő hadtörténeti eseményeit, többek között a két világháború menetét, fontosabb csatáinak, hadjáratainak lezajlását, a frontvonalak változását szintén érdemes nyomon követni atlaszok, térképek segítségével, hiszen így érthetőbbé válhat példának okáért az egyes hadvezérek döntéseinek háttere, jobban áttekinthetjük az egyik vagy másik hadviselő fél által meghódított terület kiterjedését.

A német szerzőpáros által összeállított munka első kötete az első világháború történéseit tematikus atlasz formájában tárja az olvasó elé. A művet első világháborús világtérkép nyitja, amelyen jól kivehető, hogy a különböző államok közül, melyek tartoztak az egyik vagy másik nagy szövetségi rendszerhez (antant, Központi Hatalmak), illetve maradtak semlegesek. A következő ábrán feltüntetik a német hadtestek békeállomáshelyeit, továbbá bemutatják Németország és a szövetséges Osztrák–Magyar Monarchia felvonulását 1914 nyarán, az ellenségeskedések megindulásakor. A világégés fő hadszínterének végig a főként Franciaország és Belgium területén húzódó nyugati front számított, ezért magától értetődő módon a mű írói is elsősorban az ott zajló események bemutatására összpontosították figyelmüket, azt nagy részletességgel, összesen harmincoldalnyi terjedelemben tárgyalják. Az orosz vagy keleti front eseményei tizenegy oldalon kerülnek bemutatásra, együtt az osztrák–magyar hadműveletekkel, kiemelve a német szempontból fontosnak tartott történéseket, pl. a tannenbergi, valamint a Mazúriában 1914 szeptemberében és 1915 februárjában lezajlott csatákat.

A mellékhadszíntérnek számító balkáni, olasz és török frontokon, valamint az Európán kívül, Afrikában és a Távols-Keleten zajlott

események, hadműveletek is megelevenednek az atlasz lapjainak segítségével, azoknak azonban a mű készítői kevesebb figyelmet szenteltek. A balkáni front eseményei mindössze nyolc oldal terjedelmet kaptak, amiben már a Románia elleni 1916-os hadműveletek is benne foglaltatnak. Az olasz hadszíntéren zajlott harcokat mindössze öt oldalon mutatja be az atlasz (jellemző módon ott csak 1917 október végén jelentek meg nagyobb tömegben a német csapatok), a török front eseményei szintén öt, a tengereken zajlott háború hatoldalnyi helyre szorult. A volt német gyarmatokon lefolyt események valamint a háború utáni Európa területi változásainak bemutatására egyaránt három oldalt szenteltek.

Több különleges, más művekben eddig nem, vagy csak részleteiben látható, kétségtelenül rendkívül hasznos tartalmú és érdekes térkép, ábra is bekerült a kötetbe: így például a török hadsereg iraki és kaukázusi fronton végbement harcai; a kínai Csingtau német hadikikötő 1914 őszi japán ostroma, ahol az SMS KAISERIN ELISABETH osztrák–magyar cirkáló több mint 300 haditengerésze a németekkel együtt küzdött és esett japán hadifogságba; a belgiumi Antwerpen 1914 október elején, németek által történt elfoglalása; az 1917 novemberi Cambrai-i tankcsata történései.

Ha meg kellene fogalmaznunk, hogy mennyiben tér el a mű első kötete a korábban, főleg a két világháború között megjelent, a felhasznált irodalomjegyzékben is szereplő különböző tematikájú hadtörténeti atlaszoktól, vázlatkönyvektől, vezérkari munkák mellékleteitől, a katonai akadémiák, tanintézetek számára készült oktatási segédletektől, akkor a következő választ adhatnánk: elsősorban modern szemléletében, kiállításában, adatgazdagságában és megbízhatóságában. Utóbbira kiváló példa, hogy a feliratként előforduló magyar személyneveket (pl. az orosz fronton hadsereget vezénylő Tersztyánszky Károly, illetve Kövess Hermann tábornokokét) mindenütt helyesen írják. Az atlasz azt nyújtja az olvasónak, ami a célja: áttekint, tájékoztat, orientál, további kutatásokra, böngészésre

ösztönöz, valamint bemutatja hol is jártak német csapatok az első világháborúban.

A kötet többek között ráirányítja a figyelmünket arra is, mennyire fontos és szinte nélkülözhetetlen napjainkban a különféle számítógépes programok alkalmazása a térképek, vázlatok, ábrák és könyvek elkészítése során.

A számítógép segítségével készített színes térképek és ábrák segítségével könnyedén tájékozódhatunk a Központi Hatalmak és az antant szemben álló erőinek frontvonalait illetően. A jól bevált szokásnak és a hagyományoknak megfelelően a német hadseregeket, csapattesteket kékekkel, az antant-csapatokat pirossal jelölik.

Birken és Gerlach kevesebb hangsúlyt helyeztek az osztrák–magyar szövetséges harcainak bemutatására, így pl. a tannenbergi csata és gorlicei áttörés fontosabb, mint az 1914 őszi galíciai harcok ábrázolása; az osztrák–magyar hadiflotta adriai ténykedéséről, pl. az 1917. május 15-én lezajlott otrantói csatáról szó sem esik, ennyi elfogultság azonban a részükről talán még megengedhető.

A könyv használatát megkönnyíti, hogy a jelmagyarázatok segítségével az alkalmazott rövidítések könnyen feloldhatók. Nagy crénye a műnek, hogy a földrajzi neveket általában helyesen tüntetik fel, bár a magyar földrajzi nevek írásmódja néhol kívánni valót hagy maga után. A munka első kötetét részletes helységnevjegyzék és tárgymutató egészíti ki.

A második kötet igen sommásan (mintegy három oldalon) foglalja össze az első világháború kitérésének okait. A viláégés előzményeit az 1866-os porosz-osztrák háborútól kezdődően táblázat segítségével vázolja fel, egy ábra a hadkötelezettség kor- és a haderőnemek szerinti megoszlását részletezi Németországban és Ausztria–Magyarországon. Egy-egy ábra segítségével megismerhetjük a német hadtest, illetve hadosztály béke- és háborús állományát, valamint az egész német szárazföldi haderő szervezeti felépítését, létszámát, a német gyaloghadosztály és a német gyalogszázad menetszlopának tagolódását. Megtudhatjuk, hogyan állt fel a német tüzérszázad tüzelőállásban, milyen lövegtípusokkal rendelkezett a német tüzérség, továbbá milyen fegyverek, anyagok, eszközök felett rendelkezett a német utásztelep az 1916-os Verdun elleni támadás során.

A következő táblázat segítségével megismerhetjük a német császári hadiflotta hajói-

nak nevét és vízkiszorítását, egy további összeveti a Központi és az antant-hatalmak szemben álló szárazföldi és tengeri erőviszonyait, egy másikból a főbb hadviselő országok hadseregeiben, illetőleg haditengerészeténél használatos rangokat követheti nyomon az olvasó. Megismerkedhetünk a brit, a francia, a török, az osztrák–magyar fegyveres erő béke-, és az 1914-es mozgósítás utáni, valamint Ausztria–Magyarország hadiflottájának mobilizálás utáni hadrendjével. Az olvasó megtudhatja a német ezredek hadseregen belüli hagyományos elnevezéseit, egy táblázat a nyugati front 1917-ben lezajlott néhány nagyobb csatájában szemben álló brit, francia és német lövegek számát veti össze. Egy táblázat a német tengeralattjárók által elsüllyesztett kereskedelmi és hadihajók tonnantartalmát részletezi, egy másik a nyugati fronton mindkét oldalon elszennvedett repülővesztéseket taglalja, egy pedig a világháborúban részt vett országok teljes embervesztését veszi számba.

Néhány számítógépes grafika, szerkezeti rajz a különböző német, illetve brit lövegeket (pl. a híres német 42 cm-es „Dicke Bertha” mozsarat), a német gyalogság fő fegyverét képező 98 M Mauser-puskát, az 1914–1918 között használt német és brit géppuskákat, harckocsikat, repülőgépeket, továbbá a DREADNOUGHT brit csatahajót és az U-139 német tengeralattjárót mutatja be.

A második kötet lexikon-részében a viláégés csatahelyeiről, ismertebb földrajzi és személyneveiről, szervezeti, hadászati és harcászati alapfogalmakról, a szembenálló felek által gyakorta használt fegyverekről, a leggyakrabban adományozott kiténtetésekről, hadiszállító cégekről találunk egy-egy rövid, néhány soros magyarító szócikket mintegy hatvan oldal terjedelemben, amelyekhez néhány korabeli fénykép, dokumentum, számítógéppel készült táblázat, magyarító ábra járul illusztrációként.

Fel kell hívnunk a figyelmet a mű második kötetének hiányosságaira is. A szerzők mindössze két, 1990 után megjelent német nyelvű szakirodalmat használtak fel a kötet összeállításakor. A szövegben kisebb tárgyi tévedésekre is rábukkanhatunk, pl. osztrák–magyar részről nem 7 800 000, hanem közel 9 000 000 ember vett részt a világháborúban, a gyalogsági tábornok, lovassági tábornok és tábornagy azonos rangosztályt képezett a Monarchia haderejében, a könyv írói azonban

helytelenül csak a lovassági tábornokot és a táborszernagyot tüntetik fel a rangok ismertetésénél. A lexikonból hiányoznak a dunai birodalom első világháborús szereplésére vonatkozó tárgyszavak.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy feltétlenül hiánypótló, mindenki által jól használható, az eddig megjelent hasonló jellegű angolszász munkákhoz képest szemléletében és tárgyilagosságában többet nyújtó ismeretterjesztő mű született, amely, bár elsősorban nem a szakmai közönségnek íródott, történések számára is hasznos lehet. A középiskolai és a felsőoktatásban viszont kiválóan használható: az 1914-es mozgósítástól a háborút lezáró békerendszerig ad átfogó képet a világháborúról – német szempontból.

A könyv használhatóságát és eladhatóságát még inkább növelte volna, ha a szerzők CD-ROM mellékleten is hozzáférhetővé te-

szik a térképeket és a lexikont, így a kötetben bemutatott csaták, események, személy- és helynevek, adatok könnyen visszakereshetők lennének.

Ez a munka is felhívja a figyelmet arra, milyen nagy szükség volna egy kifejezetten az Osztrák–Magyar Monarchia első világháborús hadműveleteit hadszínterenként részletesen tárgyaló, az elfoglalt területek nagyságának változását, a frontok alakulását, a magyar kiegészítési csapatok szereplését részletekbe menően, *magyar nyelven és magyar szempontból* is bemutatató, sok kiegészítő információt nyújtó atlasz, térképgyűjtemény megjelenítésére: nagy segítséget jelenthetne a kutatóknak, a hallgatóknak és a tanulóknak, valamint a hazánk hadtörténelme iránt érdeklődő olvasóknak a világháború történései közötti eligazodásban.

Balla Tibor

ALEXANDER GRUJOV

PUSKAPOROS TAVASZ

(Balkani, Szófia, 2005, 358 o.)

A történések számára az első és a második világháború egyformán fontos. A közérdeklődés azonban nem követi – sosem követte – a szakmát (s nem is biztos, hogy követnie kellene). Az első világháborút messze sodorta az idő, a figyelem lassan elfordult felőle. A történelem aktuálisabb témákat vetett fel, így az 1956-os forradalmat és szabadságharcot vagy a kommunista-szocialista éra közelmúltját. A második világháború iránti érdeklődés ezzel együtt is napjainkig élénk.

A XX. század közepén az emberiséget sújtó hatéves világegés szakirodalmi több termet megtölt. Az e tárgyban megjelent művek nagy fő csoportba lehet sorolni, annak ellenére, hogy „tiszta” csoportok sosem léteztek, s akkor még nem szoltunk az alcsoportokról és az átmenetet képező alkotásokról.

A legtöbb történész bizonyos szempontok szerint sorrendbe állítja a fő csoportokat, ám nyilvánvaló, hogy bármely besorolás bírálható. Nem is biztos, hogy szükség van sorrendre: mind a nagy fő kategóriának megvan a

maga helye és elvitathatatlan szerepe a történelemtudományban.

A rendelkezésre álló adatokat minél nagyobb mennyiségben, különféle elvek alapján csoportosító, ám megítéléseket nem szükségszerűen adó, s folyamatokat kevésbé felvázoló összefoglalók sorába tartozik például a „Magyarország a második világháborúban” című lexikon, amely ábécérendben foglalja össze a korszakra vonatkozó ismereteket, még a lexikonoktól is szokatlan adatgazdagságban. A rendszerváltozás után ez volt az első olyan munka, amely objektívan igyekezett megközelíteni és bemutatni a Magyarország területén 1944–1945-ben harcolt idegen haderőket és tevékenységüket, köztük – nem utolsósorban – az 1945 késő télén–kora tavaszán a Dél-Dunántúlon harcolt, egyidejűleg katonai megszálló hatóságként is működő bolgár I. hadserget.

Megvan a maga helye a memoár-irodalomnak is, amelynek közös jellemzője a részletes leírás, ám a memoárok adatai nem min-